

СУҒОРИШ ТАРТИБИ ВА МАЪДАН ЎҒИТЛАР МЕЪЁРИНИНГ КУЗГИ БУҒДОЙ ДОН СИФАТИГА ТАЪСИРИ

Ёдгоров Нормумин Ғуломович, қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, доцент, “ТИҚХММИ” миллий тадқиқот университетининг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти.

Аннотация. Ушбу мақолада Қашқадарё вилоятининг тоғолди типик бўз (Шаҳрисабз тумани) тупроқлари шароитида кузги бугдойнинг «Алексейч», «Бунёдор», «Шамс» навларини суғориш тартиблари ва маъдан ўғитлар меъёрининг кузги бугдой навлари дон сифат кўрсаткичларига таъсири бўйича олинган илмий маълумотлар таҳлили келтирилган.

Калит сўзлар: кузги бугдой, нав, суғориш, ўғитлаш, дон сифати, оқсил, клейковина, дон шишасимонлиги, дон натураси.

Аннотация. В статье представлен анализ полученных научных данных о влиянии способов орошения и нормы внесения минеральных удобрений на показатели качества зерна сортов озимой пшеницы «Алексейч», «Бунёдор», «Шамс» в условиях типичных сероземов предгорных зоны Кашкадарьинской области (Шахрисабзский район).

Ключевые слова: озимая пшеница, сорт, орошение, внесение удобрений, качество зерна, белок, клейковина, стекловидность зерна, натура зерна.

Уруғни пишиш даврида унга пластик моддаларнинг ўтиш мuddати ва интенсивлиги об-ҳаво шароитига боғлиқ бўлади. Иссиқ ва қуруқ ҳавода тупроқда нам етишмаган вақтда уруғнинг етилиш даври қисқаради ва йирик уруғ шаклланишига, ҳосилнинг камайишига салбий таъсир кўрсатади. Бу даврда об-ҳавонинг кескин ёмонлашиши уруғда қуруқ моддалар ҳосил бўлишига имкон бермагани боис, ҳосил пасаяди ва уруғ сифати ёмонлашади. Об-ҳаво яхши бўлиб, нам етарли бўлганда уруғнинг етилиш ва пишиш даври узаяди, уруғ йирик бўлган ҳолда, ҳосил ошади [1].

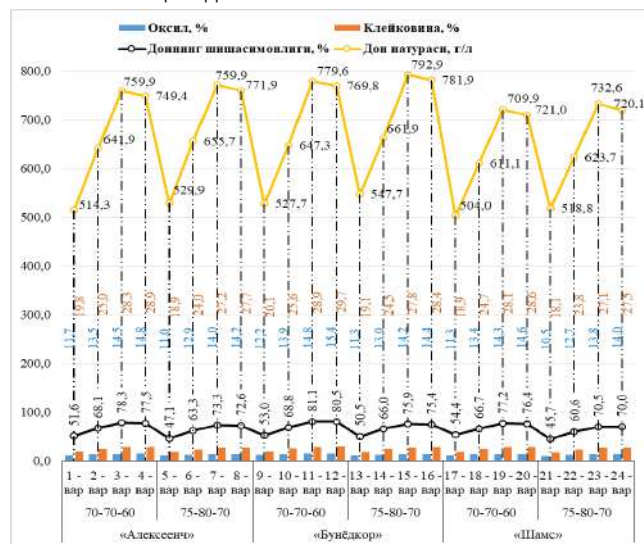
Бугдойга ўғит қўллаш узоқ тарихга эга. Бироқ, жуда кўп илмий маълумотлар бўлгани билан ҳанузгача навнинг потенциал маҳсулдорлигидан тўлиқ фойдаланиш ва ўғитлар самарадорлигини оширишнинг асоси бўлган навларга қараб ўғитлар меъёрини дифференциялаш тизими ўрнатилмаган. Ҳозирги кунда навларнинг озиқ муҳитига талаби турличалиги исботланган. Бир хил навлар озиқ элементлар таъсирида, айниқса, азот таъсирида вегетатив массасини кўп тўплайди, бошқалари ҳосил элементларни кўп шакллантиради. Олимларнинг исботлашича, юқори меъёрдаги азот ҳамма навларда ҳам дон ҳосилдорлиги ва дон сифатини оширмайди [2; 3].

Олиб борилган тадқиқотларга кўра, Қашқадарё вилоятининг тоғолди минтақасининг типик бўз тупроқлари шароитида кузги бугдойнинг “Бунёдор” навида бошқа навларга нисбатан донда ижобий кўрсаткичлар аниқланди.

Ушбу шароитда олинган маълумотларга кўра, ушбу нав суғоришнинг ЧДНСга нисбатан 70-70-60% тартибда суғорилган 9; 10; 11 ва 12-вариантларида оқсил миқдори тегишли тартибда 12,2-13,9-14,8-15,4% ни, клейковина миқдори 20,1-25,6-28,9-29,7% ни, шишасимонлиги 53,0-68,8-81,1-80,5% ни ташкил этган бўлса, суғориш ЧДНСга нисбатан 75-80-70% намликда ўтказилган 13; 14; 15 ва 16-вариантларида эса сифат кўрсаткичлари тегишли тартибда 11,3-13,0-14,2-14,4%; 19,1-24,5-27,8-28,4%; 50,5-66,0-75,9-75,4% ни ташкил этиб, юқорида келтирилган натижаларга нисбатан оқсил миқдори 0,6-1,0% га, клейковина миқдори 1,0-1,3% га, шишасимонлиги 2,5-5,2% га паст бўлганлиги аниқланди. Доннинг натураси эса мазкур шароитда ҳам суғоришни ЧДНСга нисбатан 75-80-70% бўлган вариантларида (13; 14; 15 ва

16-вар.) кузатилиб, тегишли тартибда 547,7-661,9-792,9-781,9 г/л.ни ташкил этиб, тажрибанинг 9; 10; 11 ва 12-вариантларига нисбатан 12,1-20,0 г/га юқори бўлди.

Кузги бугдой парваришида турли меъёрларда маъдан ўғитларни берилиши ҳам дон сифатига турлича таъсир этиб, тоғолди минтақаси типик бўз тупроқлари шароитида ҳам маъдан ўғит меъёрларининг юқори меъёрда берилиши дондаги оқсил ва клейковина миқдорларига ижобий таъсир этганлиги аниқланди.

1-диаграмма. Суғориш тартиби ва маъдан ўғитлар меъёрининг кузги бугдой навлари дон сифатига таъсири, (тоғолди типик бўз тупроқлар шароитида, 2020 й.)

Олинган маълумотларга кўра, мазкур нави ўғит бермасдан парвариш қилишда оқсил миқдори 12,2-11,3% ни ташкил этган бўлса, клейковина миқдори 20,1-19,1% ни, шишасимонлиги 53,0-50,5% ни ташкил этди. Ўғитлар меъёри NPK 120:80:60 кг/га меъёр қўлланилган вариантларда ушбу кўрсаткичлар тегишли равишда 13,9-13,0%; 25,6-24,5%; 68,8-66,0% ни,

НРК 180:120:90 кг/га меъёри қўлланилган вариантларда 14,8-14,2%; 28,9-27,8%; 81,1-75,9% ни ташкил этганлиги аниқланди. Оқсил ва клейковина бўйича энг юқори кўрсаткичлар эса ушбу шароитда ҳам НРК 240:160:120 кг/га меъёрида қўлланилган вариантларда аниқланиб, улар 15,4-14,4%; 29,7-28,4% ни, юқори миқдордаги шишасимонлик эса маъдан ўғитларни НРК 180:120:90 кг/га меъёрида парвариш қилинган вариантларда аниқланиб, 81,1-75,9% ни ташкил қилди.

Доннинг натураси бўйича энг яхши натижалар маъдан ўғитларни НРК 180:120:90 кг/га меъёрида қўллаб, суғоришни ЧДНСга нисбатан 75-80-70% тупроқ намлигида ўтказилган вариантлардан олиниб, кўрсаткичлар 547,7-661,9-792,9-781,9 г/л.ни ташкил этди.

Тажрибанинг "Алексей" ва "Шамс" навлари экилган вариантларида ҳамда 2021 ва 2022 йилларда олинган маълумотларда ҳам мазкур қонуниятлар кузатилди.

Тўлиқ маълумотлар мақоланинг 1-диаграммасида келтирилди.

Вилоятнинг тоғолди минтақаси типик бўз тупроқлари шароитида олинган маълумотлардан хулоса қилиш мумкинки, кузги буғдойдан сифатли дон олиш учун кузги буғдойнинг "Бунёдкор" навини танлаб, юқори миқдорда оқсил (15,4%) ва клейковина (29,7%) олиш учун уни парваришда маъдан ўғитларни НРК 240:160:120 кг/га меъёрини қўллаб, суғоришни ЧДНСга нисбатан 70-70-60% да ўтказиш, юқори миқдордаги (81,1%) шишасимонликка эришиш учун эса суғоришни ЧДНСга нисбатан 70-70-60% тупроқ намлигида ўтказиб, маъдан ўғитлар меъёрини НРК 180:120:90 кг/га, юқори дон натурасига (792,9 г/л) эришишда маъдан ўғитларни НРК 180:120:90 кг/га меъёрида белгилаб, суғоришни ЧДНСга нисбатан 75-80-70% тупроқ намлигида ўтказиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Атабаева Х.Н., Қодирхўжаев О. Ўсимликшунослик. – Тошкент. 2004. – 52 Б.
2. Маҳаммадиев С.Қ., Саттаров Ж.С. Юмшоқ буғдой навларининг ҳосилдорлиги ва дон сифатига минерал озиқлантиришнинг таъсири // "Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги" журнали – Тошкент. 2021. 83-Б.
3. Халиков Б.М., Бозоров Х.М. Кузги буғдойни суғоришнинг мақбул муддат ва меъёрлари // "Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги" журнали иловаси - "AGRO ILM", №1[21] сон, - Тошкент. 2012. 27-28-Б.

УО'Т: 633.11.632.731.632.937

KUZGI BUG'DOY ZARARKUNANDALARI MIQDORINI BOSHQARISHDA O'SIMLIK LARNI HIMOYA QILISH VOSITALARI VA MIKROO'G'ITLARNING SAMARADORLIGI

Suyunov Matlabjon Hasanovich, tayanch doktorant,
Umurzakov Elmurod Umurzakovich, professor.

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, agrobiotexnologiyalar va oziq-ovqat xavfsizligi instituti.

Annotatsiya. Maqolada kuzgi bug'doy navlarini sug'oriladigan yerlarda maqbul muddatlarda ekish, kuzgu bug'doyni asosiy zararkunandalarga maqbul muddatlarda qarshi kurashish, qo'llaniladigan makro- va mikroo'g'itlar me'yorlarini to'g'ri qo'llash, aniq muddatlarda tanlash, boshqoqli don ekinlaridan yuqori hosil olishda agrotexnikasi haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Kuzgi bug'doy, g'alla shiralari, bug'doy tripsi, zararli xasva, shilimshiq qurt, vizildoq qo'ng'iz, shved va gessen pashshalari, makro- va mikroo'g'itlar, zararkunandalarga qarshi kurash.

Аннотация: В статье описана агротехника посева сортов озимой пшеницы на орошаемых землях в оптимальные сроки, борьба с озимой пшеницей против основных вредителей в оптимальные сроки, правильное внесение норм макро- и микроудобрений, селекция в удельные сроки и получение высоких урожаев от колючие зерновые культуры.

Ключевые слова: Озимая пшеница, зерновая тля, пшеничный трипс, мучнистый червец, слизень, долгоносик, шведская и гессенская мухи, макро- и микроудобрения, борьба с вредителями.

Annotation. The article describes the agrotechnics of planting winter wheat varieties on irrigated land in optimal terms, combating winter wheat against major pests in optimal terms, correct application of macro- and micro-fertilizer standards, selection in specific terms, and obtaining high yields from spiked grain crops.

Key words: Winter wheat, grain aphids, wheat thrips, mealybug, slime worm, weevil, Swedish and Hessian flies, macro and micro fertilizers, pest control.

Kirish. Jahonda har yili qishloq xo'jalik ekinlari hosilining 30 foizdan ortig'i zararkunanda, kasallik va begona o'tlar zararidan nobud bo'lmoqda. Bunday nobudgarchilik, rivojlangan davlatlarda 20-25 foiz, rivojlanayotgan davlatlarda 40-45 foizni tashkil etadi [1]. Bugungi kunda dunyoda aholi sonining muttasil ko'payib borayotganligi insoniyatning oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabining yildan-yilga ortib borayotgan ehtiyojini qondirishda boshqoqli don ekinlari, jumladan, bug'doy hosildorligi hamda uning sifatini oshirish muhim ahamiyatga molik

bo'lib hisoblanadi. Dunyo bo'yicha 2018 yilda 2703,0 mln. tonna donli ekinlar hosili yetishtirilgan bo'lib, shundan 28,1% ya'ni, 759,9 mln. tonna bug'doy doni hissasiga to'g'ri keladi.

Bugungi kunda dunyoning turli ekologik sharoitlarida bug'doy navlarini ularning biologiyasiga mos yetishtirish agrotexnologiyalarini to'g'ri qo'llash, hamda zararkunandalarga qarshi maqbul muddatlarda qarshi kurashish orqali don hosildorligini hamda uning sifatini oshirish kabi ustuvor yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, kuzgi